

Методичні підходи до вивчення особистісного розвитку старших дошкільників з порушеннями зору

Анотація. У статті розглядаються особливості формування особистості дітей з порушеннями зору. Висвітлюються методичні підходи до вивчення особистісного розвитку старших дошкільників з порушеннями зору. Розкриваються основні лінії особистісного розвитку дітей з відповідними критеріями, показниками та підібраними відповідно до них діагностичними методиками і завданнями. Подається діагностична модель особистісного розвитку старших дошкільників з порушеннями зору.

Ключові слова: педагогічна підтримка, особистісний розвиток, дошкільники з порушеннями зору.

Дошкільний вік – це важливий період становлення і розвитку особистості дитини, її ознайомлення і взаємодії з навколишнім світом. Дитина за відносно короткий відрізок часу з безпорадної істоти, повністю залежної від турботи і уваги дорослих людей, стає суб'єктом діяльності, особистістю. Поступово опановуючи соціальний простір людських відносин, дитина не лише вчиться взаємодіяти з іншими людьми (спочатку з дорослими, а потім – і з ровесниками), але і починає (приблизно з 3-х років) виділяти і оцінювати власне «Я», порівнюючи його з «Я» інших людей. Соціальній взаємодії, міжособистісному спілкуванню (перш за все – в сім'ї, а потім і в дошкільному навчальному закладі) належить величезна роль розвитку у дитини психічних і соціальних функцій, формуванні її особистості в цілому [1, с. 9].

Слід підкреслити важливість педагогічної підтримки особистісного розвитку дітей з порушеннями зору саме у старшому дошкільному віці. Н. Непомнящая зазначає, що становлення особистості дітей відбувається у віці 6 – 7 років. Вказаний вік є сензитивним, найбільш сприятливим, а тому і вирішальним у процесі становлення визначальних, тобто базових, компонентів психіки особистості. Дослідження Н. Непомнящої свідчить, що, сформовані в 6 – 7 річному віці базові основи особистості виявляються стійкими і суттєво впливають на подальший розвиток людини [2, с. 5].

Враховуючи особливості формування та становлення особистості в умовах зорової депривації, ми вважаємо за необхідне обґрунтувати необхідність впровадження педагогічної підтримки як технології роботи із старшими дошкільниками із порушеннями зору. На наш погляд, саме педагогічна підтримка є фундаментом, на основі якого має будуватися особистісний розвиток дошкільників з порушеннями зору, що виховуються в дошкільних навчальних закладах.

Процес особистісного розвитку являє собою складне явище, у ході якого відбувається присвоєння дитиною об'єктивно заданих норм людського співжиття й постійне відкриття, ствердження дитиною себе як соціального суб'єкта. Дослідження Д. Фельдштейна [5] по проблемі феномена особистісного розвитку переконливо доводять, що даний процес базується на взаємодії двох сторін діяльності, пов'язаних з освоєнням предметного світу й світу людських стосунків.

Відповідно до його концепції, процес особистісного розвитку являє собою постійний взаємозв'язок соціалізації-індивідуалізації. Отже, основними лініями особистісного розвитку є: соціалізація як процес освоєння соціальної культури, що забезпечує соціальну адаптацію індивіда в суспільстві, та індивідуалізація як процес відокремлення, становлення суб'єктності дитини.

Розгортання цих ліній як поступального процесу є, на думку Д. Фельдштейна, одним з найважливіших моментів в особистісному розвитку.

Єдність і нерозривність процесів соціалізації і індивідуалізації в розвитку дитини з порушеннями зору пов'язана з тим, що в педагогічній практиці спостерігається зміщення акцентів. У визначенні цілей виховання пріоритетною є соціалізація дитини, але слабо відображаються цілі її індивідуалізації. Спотворення первинного концептуального замислу педагогічної підтримки в процесі практичної реалізації пояснюється неготовністю педагогів до її здійснення (залишається невирішеною проблема становлення «підтримуючої» позиції педагога, яка дозволяє утримувати цілісність всієї педагогічної діяльності, виходячи з цінностей та інтересів дитини).

Вивчення процесів соціалізації і індивідуалізації як взаємопов'язаних і таких, що створюють умови для саморозвитку дитини обумовлює необхідність розробки системи педагогічної підтримки, яка б інтегрувала в педагогічній діяльності допомогу і підтримку дитини з порушеннями зору у вирішенні проблем її розвитку.

Аналіз першоджерел з проблеми формування особистості дитини з нормальним розвитком (І. Бех, В. Бондар, О. Киричук, О. Кононко, В. Синьов, В. Тарасун, Н. Чепелева, М. Шеремет та ін.) та у дітей з порушеннями зору (Л. Вавіна, І. Гудим, В. Кобильченко, Т. Костенко, О. Литвак, Г. Махортова, І. Моргуліс, С. Покутнева, Е. Синьова, Л. Солнцева, А. Суславічус, О. Таран, О. Українська та ін.) дав змогу з'ясувати важливість врахування специфічних особливостей особистісного розвитку дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору при організації і розробці діагностичної моделі особистісного розвитку дітей даної категорії.

Педагогічна діагностика дозволяє нам визначити стан сформованості особистісного розвитку старших дошкільників з порушеннями зору. Цінність діагностичних методик залежить від можливостей і границь тлумачення отриманих з їх допомогою результатів, і в першу чергу, від їх змісту і того, яких ліній особистісного розвитку вони торкаються. Так, дані педагогічної діагностики орієнтують дослідників на аналіз когнітивного, емоційного, мотиваційного і поведінкового досвіду дитини і використання цього досвіду в різних варіативних умовах. Саме ці сфери особистості дошкільника визначають цілісність, структурованість, спрямованість особистості дитини. Ця позиція висвітлена в дослідженнях М. Крулехт, О. Дибіної та ін.

Для нашого дослідження оптимальним є використання саме педагогічної діагностики. Це пояснюється тим, що вона забезпечує зворотній зв'язок системи «педагог-дитина», тобто суб'єкт-суб'єктний характер педагогічної взаємодії. Однак, окрім педагогічних методів дослідження ми також широко використовували психологічні методи, оскільки особистісний розвиток є складним і суперечливим психологічним процесом.

Для діагностики особистісного розвитку нами було використано цілий ряд методик, які дозволили нам дослідити не тільки особливості взаємовідносин з іншими людьми, тобто соціалізацію, але й індивідуальні особливості, характерні риси особистості, самооцінку, стан емоційної сфери дитини, тобто індивідуалізацію.

Саме тому наше дослідження спрямоване на вивчення стану сформованості особистісного розвитку старших дошкільників з порушеннями зору за такими лініями як індивідуалізація та соціалізація, та включає діагностичні завдання для визначення розвитку дитини за когнітивним, афективним, конативним та диспозиційним критеріями.

Зважаючи на вище сказане, нами була розроблена діагностична модель особистісного розвитку старших дошкільників з порушеннями зору (рис. 1).



Рис. 1. Діагностична модель особистісного розвитку старших дошкільників з порушеннями зору

Лінія індивідуалізації представлена такими критеріями:

- когнітивний, тобто знання про себе, свою зовнішність, можливості, риси характеру;
- афективний, тобто емоційний критерій вивчає самооцінку дитини, схильність до тривожності, незахищеності.

Лінія соціалізації представлена такими критеріями:

- когнітивний критерій в соціалізації передбачає визначення знань дітей про інших учасників виховного процесу;
- афективний критерій вивчає схильність дитини до емпатії та агресивності;
- конативний (поведінковий) критерій передбачає визначення схильності дитини до конфліктності, фрустрації, ворожості;
- диспозиційний критерій передбачає визначення місця дитини в соціальних стосунках, її соціальний статус.

Відповідно до кожного критерію були виділені показники особистісного розвитку та підібрані діагностичні методики, що більш детально представлено в таблиці.

Лінії особистісного розвитку	Критерії	Показники	Діагностичні методики
Індивідуалізація	Когнітивний критерій	Знання про себе (зовнішність)	Рис. тест «Намалюй себе»
		Знання своїх особистісних якостей	Тест «Який я?»
		Відчуття неповноцінності (Усвідомлення свого фізіологічного недоліку)	Тест «Будинок, дерево, людина»
	Афективний критерій	Самооцінка	Тест «Драбина»
		Тривожність	Рис. тест «Неіснуюча тварина»
		Незахищеність	Тест «Будинок, дерево, людина»
Соціалізація	Когнітивний критерій	Знання про інших	Рис. тест «Моя сім'я»
		Допитливість, прагнення до спілкування	Бесіда, тест Рене Жіля
	Афективний критерій	Емпатія	«Продовж казку»
		Агресивність	Рис. тест «Неіснуюча тварина»
	Конативний компонент	Ворожість	Тест «Будинок, дерево, людина»; тест Рене Жіля
		Конфліктність (фрустрація)	
Диспозиційний компонент	Місце дитини в соціальних стосунках	Тест «Я капітан»; тест Рене Жіля	

В нашому дослідженні були обстежені дві групи старших дошкільників: діти з порушеннями зору та діти з нормальним розвитком.

При підборі матеріалу важливим фактором було врахування зорових та вікових можливостей кожної дитини, а саме:

– відповідність матеріалу змісту завдання для певної вікової категорії (6-7 років);

- реалістичність об'єктів та їх зображень;
- доступність матеріалу для зорового сприймання кожною дитиною;
- діагностична доцільність його використання;
- зовнішня привабливість і естетичність;
- адаптація дібраного матеріалу до особливостей зорового сприймання дітей з порушеннями зору (використання оптимального розміру відповідного зорового діагнозу, виключення зайвих деталей, підсилення контрастності зображення, озвучення тощо).

На даний момент нами проводиться кількісний і якісний аналіз отриманих результатів когнітивного дослідження. Але вже на даному етапі можна сказати, що особистісний розвиток дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору прямо чи опосередковано пов'язаний з порушенням зору.

Педагогічне забезпечення процесу особистісного розвитку дітей з порушеннями зору можливе лише за умови об'єднання оптимальної системи педагогічних впливів, профілактики і корекції у поєднанні з гуманізацією навчально-виховного процесу, створення належних умов розвитку, предметно-ігрового, природного і соціального середовищ, що сприятиме «входженню» дитини у соціум, її адаптації до мінливих умов життя.

Педагогічна підтримка, є саме тією технологій яка у зарубіжних і вітчизняних дослідженнях розглядається як невід'ємна складова процесів гуманізації та індивідуалізації освіти, як процес педагогічної взаємодії, як суб'єкт-суб'єктна діяльність освітнього процесу, що спрямована на надання підтримки дитині в її розвитку.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED):

1. Кобыльченко В.В. Становление личности дошкольника в норме и при нарушениях зрения / В.В.Кобыльченко. – Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2015. – 540 с.
Kobylchenko V.V. (2015). *Stanovlenie lichnosti doshkol'nika v norme i pri narushenijah zrenija: Monohr.* Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing. (In Russian).
2. Непомнящая Н. И. Становление личности ребенка 6 – 7 лет / Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – М.: Педагогика, 1992. – 160 с.
Nepomnjashhaja N. I. (1992). *Stanovlenie lichnosti rebenka 6 – 7 let.* Moskva; Pedagogika. (In Russian).
3. Синьова Є.П. Особливості розвитку і виховання особистості при глибоких порушеннях зору: моногр. / Є.П Синьова. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 442 с.
Synova Ye.P. (2012). *Osoblyvosti rozvytku i vykhovannia osobystosti pry hlybokykh porushenniakh zoru.* Kyiv; Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova. (In Ukrainian).
4. Фельдштейн Д.И. Проблемы возрастной и педагогической психологии / Фельдштейн Д.И. – М.: Международная педагогическая академия, 1995. – 368 с.
Feldshtejn D.I. (1995). *Problemy vozrastnoj i pedagogicheskoy psihologii.* Moskva: Mezhdunarodnaja pedagogicheskaja akademija. (In Russian).

5. Фельдштейн Д.И. Психологическое развитие личности в онтогенезе / Фельдштейн Д.И. – М., 1989. – 208 с.
Feldshtejn D.I. (1989). Psihologicheskoe razvitie lichnosti v ontogeneze. Moskva. (In Russian).
6. Щетинина А.М. Диагностика социального развития ребенка: [учеб. методич. пособие] / А.М. Щетинина. – Великий Новгород: Нов.ГУ им. Ярослава Мудрого, 2000. – 88 с.
Shhetinina A.M. (2000). Diagnostika social'nogo razvitija rebenka: Ucheb. metodich. posobie. Velikij Novgorod ; Nov.GU im. Jaroslava Mudrogo. (In Russian).

Kolomiichenko N.A. Methodological approaches for studying personal development of senior preschool children with visual impairments

Abstract. Preschool age – is an important period of formation and development of the child, her acquaintance and interaction with the world. Gradually mastering social space of relationships, the child doesn't only learn to interact with others, but also starts to produce and evaluate his personal "I" in comparison with "I" of other people. We should underline the importance of personal support educational development of children with visual impairments in high school age because the personality of healthy children begins in the age of 6 – 7 years. It's sensitive age and it's the most favorable, so this age is decisive in formation of base components of personality. Formed in 6 – 7 age basic foundations of personality are persistent and significantly effect on the further development of human. Pedagogical work with preschool children, who have a blurred vision, should be directed to support, save and development of personality. The personal development of children should be based, on the one hand, on the recognition of compensatory possibilities of childhood, and the second – create conditions that prevent the action of harmful factors, contribute to the strengthening of protective and adaptive child's mechanisms with visual impairments. In the article I determine the state of formation of personal development of senior preschool children with visual impairments on such lines as individualization and socialization. Served diagnostic task for determine the child's personal development according to criteria and indicators.

Keywords: *pedagogical support, features of formation of personality, children with visual impairments.*

Коломийченко Н.А. Методические подходы к изучению личностного развития старших дошкольников с нарушениями зрения

Аннотация. В статье рассматриваются особенности формирования личности детей с нарушениями зрения. Освещаются методические подходы к изучению личностного развития старших дошкольников с нарушениями зрения. Раскрываются основные линии личностного развития детей с соответствующими критериями, показателями и подобранными в соответствии с ними диагностическими методиками и заданиями. Подается диагностическая модель личностного развития старших дошкольников с нарушениями зрения.

Ключевые слова: *педагогическая поддержка, личностное развитие, дошкольники с нарушениями зрения.*